

"Смик" із села Гаї Старобродські того ж району (тепер – село Гаї Бродівського району) після приходу гарнізону в село, де вони переховувалися, були змушені залишити криївку й податися в рідні терени. Тут вони влилися в лави місцевих кущових боївків ОУН і продовжували боротьбу¹⁷⁰.

Ще майже рік на теренах Воєнної Округи 2 "Буг" діяла сотня УПА "Дружинники", яка звела за цей час не один десяток боїв, мстила російським окупантам за смерть ушавленого сотенного "Свободи", за поневіряння, яких зазнав український народ. Лише у вересні 1946 року за наказом штабу УПА ВО 2 "Буг" поріділі підвідділи сотні були розформовані, а стрільці та старшини передані на поповнення тереновим боївкам ОУН та Самооборонним Кущовим Відділам¹⁷¹. Але боротьба не припинилася, вона тривала і примножувала героїчні сторінки нашої історії.

Ще добрий десяток років колишні стрільці та старшини сотні УПА "Свободи" боролися в лавах Збройного Підпілля ОУН-УПА проти російсько-більшовицьких опричників, сповідуючи гасло "Воля народам! Воля людині!". Більшість із них загинули, але не скорилися ненависній тоталітарній системі.

Так, зокрема, відомо, що останнім серед колишніх стрільців сотні УПА "Дружинники" загинув Іван Романич – "Дезертир", родом зі села Микити Підкамінського району. Це трапилося 23 квітня 1954 року на присілку Лукаші, що біля села Накваша Підкамінського району.

Українська земля берегтиме пам'ять про бойовий шлях сотні УПА, героїчні вчинки її старшин та стрільців.

¹⁷⁰ Там само. – Спр. П-30849. – Арк. 22–23.

¹⁷¹ Там само. – Спр. П-32066. – Арк. 26.

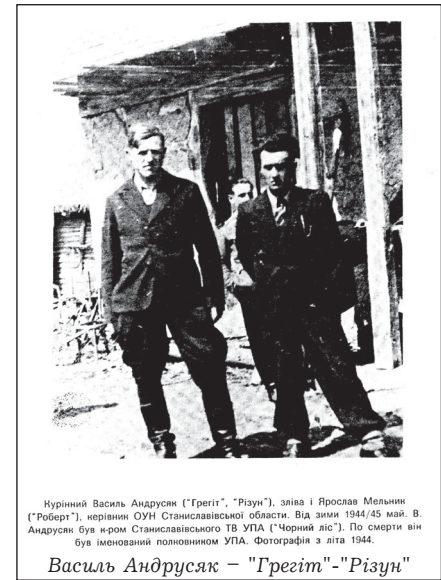
Руслан ЗАБІЛИЙ

НАРИС ІСТОРІЇ КУРЕНЯ "СКАЖЕНІ"

Скупі, лаконічні рядки упівської хроніки, окремі документи, коротенькі спогади – це все, що свідчить нині про діяльність одного з найкращих на Прикарпатті куренів УПА, про талант, неперевершеність легендарного командира Василя Андрусяка – "Грегота"- "Різуна", що у боях пройшов зі своїм куременем важкий шлях військовика від звичайного стрільця УНС до полковника УПА. Перший відділ УНС організував він на Снятинщині у липні 1943 року. Це була боївка із 17 осіб, яка відразу почала активно діяти. Цього ж місяця вона напала й розігнала шуцполіцію в м. Городенці. У серпні боївка розбила німецький гарнізон у Тисьмениці, а у вересні знищила мадярський каральний загін і отаборилася в Чорному лісі¹. За два місяці боївка виросла до 46 стрільців і у вересні 1943 року стала чотою². На листопад 1943 року відділ сягав чисельності сотні.

26 листопада 1943 року у Чорний ліс до "Різуна" прийшли з вишкільного куреня "Чорні Чорти" дві чоти: "Славка" та "Юрка". Привів ці підвідділи сотенний "Дон"³. Разом відділи нараховували близько 220 стрільців, тобто саме тоді, в листопаді 1943 р., було закладено основи загальновідомого згодом куреня "Скажені" під командою Василя Андрусяка – "Різуна". На той час німецька розвідка виявила скупчення повстанських відділів у Чорному лісі і 27 листопада 1943 року ворог вирішив оточити їх між селами Посіч та Завій⁴.

Вранці 27 листопада німці розпочали наступ із сіл Майдан, По-

Курінний Василь Андрусяк ("Грегот", "Різуна"), зліва і Ярослав Мельник ("Роберт"), керівник ОУН Станіславської області. Від зими 1944/45 май. В. Андрусяк був кером Станіславського ТВ УПА ("Чорний ліс"). По смерті він був іменований полковником УПА. Фотографія з літа 1944.

Василь Андрусяк – "Грегот"- "Різуна"

¹ Кічак І. Українське революційне підпілля на Коломиїщині // Визвольний шлях. – 1994 – Кн.3. – С. 319.

² Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник. – Нью-Йорк: Пролог, 1994. – С. 64.

³ Літопис Української Повстанської Армії. – Львів, 1992. – Т. 19: Карпатська група УПА "Говерля". Книга друга. – С. 127, 144.

⁴ Шанковський Л. Українська Повстанча Армія // Історія українського війська / Ред. І.Тиктор – Вінніпег, 1953. – С. 689.

січ, Завій силами 600 осіб, при підтримці авіації. Близько 12 години відділи УНС було оточено повністю. Бої розпочалися о 13 годині й тривали до 18 години. "Ворог, який скочив до наступу із самовпевненістю, мав вже у перших хвилинах важкі втрати, та зрозумів, що перед ним твердий противник"⁵. Повстанцям вдалося захопити німецьку радіостанцію. Це утруднило німцям зв'язок у лісовій гушці. Повстанці у двох точках оборони підготували групи до прориву ворожого кільця. У відповідний момент "різунівці" майже одночасно здійснили прорив у цих місцях. Після кількох годин перестрілок і рукопашних боїв вони розсіяли німців по лісу. Сотенний Володимир Чав'як – "Чорнота" пише: "Ми зрозуміли, що оточені. Нам скомандували дотягнутися до яру. Одні підсувалися, інші прикривали огнем. Коли ми зібралися на місці, звідки намітили прориватися, пригнули багнети і з криком "Слава" кинулися на ворогів"⁶.

Результати цього бою, що став бойовим хрещенням новосформованої бойової одиниці, були такими: сотня "Змії" (командир "Різуна") втратила 4 вбитими, 7 пораненими, на ділянці цього відділу німецькі втрати становили близько 45 вбитих та 15 поранених⁷; сотня "Месники"

(командир "Дон"), з якою перебував "Чорнота", мала 12 повстанців пораних і 7 вбитих. Між пораними був сотенний "Дон". Німці недоразуміли 40 чоловік пораними та вбитими⁸. За іншими даними, крім втраченої сотні "Змії", подаються такі: власні – 3 вбитих, 11 пораних, у німців – близько 60 осіб⁹.

29 листопада 1943 року сотня "Месники" під командуванням вже Олексія Хімінця – "Благого", вирушила у рейд по Солотвинщині. Під час рейду коло села Пороги повстанці захопили склад, у якому були кулемети ЦКМ-1 і 3 РКМ, 20 гвинтівок, 6 пістолетів, гранати, патрони, обмундирування. Також було арештовано 7 поляків, які вели антиукраїнську роботу, та передано їх до СБ¹⁰.

1 січня 1944 року сотня "Месники" повернулася до Чорного лісу і приєдналася до "Різун"¹¹. Цього ж дня о 10-й годині німці розпочали наступ на табір куреня "Скажені". Вони обстрілювали табір польовими гарматами із сіл Завій, Грабівка, Посіч. Курінь відступив без втрат. Німці знищили лісничівку і захопили 3 коней¹². У лютому 1944 року Івану Гонті – "Гамалії" командування доручило сформуванню нової сотні в Чорному лісі¹³. Кадри для сотні дав курінь "Різуна". Нова сотня влилася до складу куреня "Скажені" під назвою "Довбуш" (командир сотні – булавний "Гамалія")¹⁴.

Протягом березня 1944 року курінь постійно був у боях та сутичках. На початку місяця повстанці захопили у селі Мислів хату з німецькими офіцерами та роззброїли 50 солдатів¹⁵. У березні повстанці організували засідку на шляху Станіслав–Калуш, на яку потрапили три вантажівки з мадярами та німцями. У короткому бою німці загинули, а мадяри здалися в полон. З ними повстанці повернулися у селі Завій на місце постю куреня. Наприкінці березня партизани провели акцію на село Ліселів. У полон взято 280 ворогів та 25 возів із кінями¹⁶.

У середині березня 1944 року для куреня "Скажені" проводився дво-місячний вишкіл. Серед його учасників була також повстанська сотня, яка складалася з узбеків (командир "Кольцов")¹⁷. Наразі невідомо, чи входила вона до складу куреня, чи діяла самостійно. Під час навчання

⁸ Там само. – С. 144.

⁹ УПА у світлі документів з боротьби за УССД. – Видання Закордонних Частин ОУН, 1957. – Т. 2. – С. 28.

¹⁰ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 218.

¹¹ Там само.

¹² Там само. – С. 128.

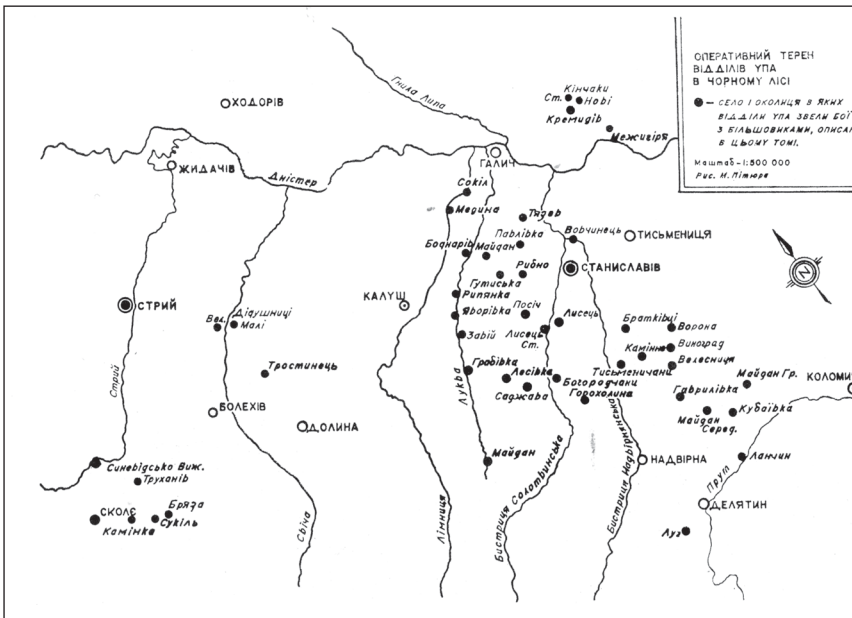
¹³ Содоць П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник. – С. 166.

¹⁴ Там само.

¹⁵ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 145.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 128.

⁵ Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. – Львів: Просвіта, 1991. – С. 39.

⁶ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 144.

⁷ Там само. – С. 128.

курінь не припиняв бойових дій. Серед квітневих акцій одна із значніших була проведена в селі Слобода Небилівська, де було роззброєно 80 німецьких вояків, із лігенштафу в Пацикові забрано худобу та вбито 6 німців, саме господарство спалено. Повстанські втрати – один поранений.

У квітні 1944 у Чорному лісі з'явилися червоні партизани. В Карпати вирушило з'єднання М. Шукаєва чисельністю 2000 осіб у складі загонів імені Суворова, "Іскра", "Смерть фашизму" і "За Родіну". Хоч декларативно завданням для цих загонів ставилася боротьба із німцями, насправді їх діяльність була спрямована більше проти українських повстанців. Адже для побороювання вояків вермахту на цих теренах достатньо було частин Червоної армії, натомість повстанцям ефективніше могли протистояти саме партизанські відділи. Повстанці не збиралися пускати червоних у Карпати, і командування УПА вирішило обороняти 30-кілометровий відтинок фронту своїми силами.

Як більшовики, так і німці намагалися схилити УПА на свій бік. Генерал Баландін 4 квітня вислав повстанцям листа, в якому йшлося про домовленість спільно боротися проти німців¹⁸. Подібне по радіо пропонували також і німці.

Три чорноліські відділи — сотенних Василя Андрусіяна ("Грегота", "Різун"), "Черника" і "Гамалії" — в час інспекції Головної Команди УПА. Команду до звіту подає сотенний і Василь Андрусіяк. Ближче до камери стоїть підполк. Іван Бутковський, к-р Станіславівської ВО УПА. Чорний ліс біля с. Завою у травні 1944.

Тим часом з'єднання майора М. Шукаєва пробилось через німецький фронт у Галичині і поділилося на загони. Три загони чисельністю 700 осіб під командуванням капітана Кулагіна вирушили до Чорного лісу, а четвертий, на чолі з М. Шукаєвим, пішов на Сколівщину у Майданські ліси.

20 квітня відділи УПА відійшли з Чорного лісу у прифронтову смугу, щоб зібрати зброю та перейти фронт. На базах у Чорному лісі залишилися нечисленні відділи новобранців та бойові підвідділи для охорони таборів. За інформацією Івана Бутковського – "Гуцула", командира ВО "Говерля", 23 квітня під табором куреня "Скажені" у Чорному лісі "появилися кілька озброєних людей та зажадали від стійкового покликати до них на розмову командира цього відділу. Заявили, що вони теж партизани й хотіли б з нашими відділами, що перебувають у цьому лісі, увійти в порозуміння для спільної боротьби. По російській мові легко можна було додуматися, що мали ми до діла з червоними партизанами. Тим часом червоні кількома групами підступали під табір"¹⁹. Почався бій, після годинної перестрілки червоні відступили з втратами.

Більшовицькі партизани намагалися наступати на табори інших відділів. Нечисленні групки повстанців, що залишилися в таборах, не витримували ударів і змушені були відступити в район сіл Грабівка та Майдан.

"Різун" розумів, що більшовики знову наступатимуть на табір його куреня. Новобранці та підвідділ охорони табору наступу не зможуть стримати. Він наказав вночі все військове спорядження з табору вивезти до одного із близьких сіл. Повстанці відправили 30 підвод боєприпасів з табору і, підготувавши оборонні позиції, почали чекати наступу.

24 квітня червоні партизани рушили в наступ на табір "Скажених". "Різунівці" зустріли їх сильним вогнем на становищах за табором. Червоні відійшли, але через деякий час знову пішли в наступ, сподіваючись на чисельну збройну перевагу над повстанцями. За другим разом вони захопили табір "Скажених" і почали там "господарювати". "Різун" цим скористався і зі своїми підвідділами відступив до сіл Завій та Грабівка. Червоні його навіть не переслідували.

На другий день червоні партизани маленькими групами напали на Завій і Грабівку, грабуючи селян. Знову зав'язалися сутички між повстанцями і більшовиками. Про захоплення Чорного лісу "кулагінцями" дізналися сотні, що діяли у прифронтовій смузі, й почали повертатися до Чорного лісу, а точніше – до сіл Грабівка та Завій.

Тим часом 27 квітня червоні партизани великими силами кінноти та піхоти вдарили на Грабівку. Повстанцям у кількогодінному бою вдалося

¹⁸ УПА в світлі документів... – Т. 2. – С. 41.

¹⁹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 43.

відбити наступ. Червоні, відступаючи, залишили 4-х вбитих, 5 автоматів та 18 осідланих коней²⁰. Такі напади червоні робили, мабуть, і на інші села довкола Чорного лісу. Десь 27-28 квітня до Чорного лісу підійшла сотня "Дружинники", яка діяла в Галицькому районі. Разом з куренем "Скажені" сотня створила оборонну лінію довжиною близько 20 кілометрів. "Дружинники" зайняли села Мислів і Рип'янку. А "Скажені" – Яворівку, Завій і Грабівку. Оборону командував Василь Андрусак – "Різун", штаб якого знаходився у селі Грабівка. 29 квітня годині о 5.30 дві роти червоних партизанів під командуванням капітана Гната Кулагіна ("Жори") із загону "Іскра" оточили село Грабівку і при підтримці 45 мм гармат пішли в наступ. У селі оборонявся рій "Сапера" та рій "Холодного" з чоти "Славка" сотні "Месники", що охороняли штаб "Різуна". Вони не витримали удару і почали відступати в одну із частин села. Кілька стрільців було вбито й поранено. "Різун" отримав поранення в груди. Ситуація склалася критична. Оточені відправили зв'язкового за підмогою. Йому вдалося пройти через бойові порядки червоних і добратися до села Завій, де були свої. Більшовики тим часом зайняли крайні грабівські хати й почали їх палити, а 22 молодих чоловіків і двоє священиків арештували та відвели на цвинтар і розстріляли²¹. У селі запалало 25 хат. Із Завою виступив на допомогу резервний підвідділ "Мороза" і близько восьмої години вдарив по партизанах, прорвав кільце оточення і з'єднався з роями "Сапера" та "Холодного". Повстанці переслідували відступаючих червоних партизанів аж до пів на другу годину дня.

За підрахунками повстанців, більшовики мали 15 осіб убитих, але, очевидно, це були не всі втрати, оскільки багатьох убитих вони забрали зі собою, а деяких повкидали у вогонь палаючих хат. З українського боку втрати становили 4 убитих товаришів та кілька поранених. У селі повністю згоріло 17 господарств²². Новими силами, що підійшли на допомогу повстанцям, забезпечено села Майдан і Посіч та підсилено сили на відтинку Мислів–Грабівка²³.

До кінця місяця курінь чотами та роями квартирував по селах і робив застави на червоних партизан, зокрема було проведено ще три легкі бої без втрат. За короткий час курінь збільшився: до його складу ввійшла недавно сформована сотня "Дружинники" (командир "Черник"). Петро Содоль пише, що сотня ввійшла до складу куреня у травні 1944 р. Проте ця бойова частина, яка досі діяла на Городенківщині, брала

участь у вищезгаданих боях у квітні разом з куренем "Скажених"²⁴. Отже, можливо, вона влилася до складу куреня в квітні або й раніше. А можливо, була тільки в оперативному підпорядкуванні під час боїв у Чорному лісі й увійшла до складу куреня в травні. Сформовано ж її, очевидно, не пізніше березня 1944 р.

1 травня червоні, оговтавшись, знову пішли в наступ на довколишні села, де квартирували відділи УПА. Цього разу вони напали на село Майдан. Тут розміщувалися підвідділи сотні "Довбуш", які несподіваним ударом відбили наступ. "Різун" чекав повторного нападу на села, а тому завбачливо стягнув сюди всю сотню "Довбуш" та підвідділи сотні "Змії". Розвідка доносила, що партизани-кулагінці заходять у село Нивочин по харчі і знайшли там собі прихильників.

Василь Андрусак відправив 2 травня частину сотні "Месники" влаштувати засідку в лісі неподалік села Нивочина. На цю засідку наскочили ввечері більшовики, повертаючись із села. У короткому бою їх було розгромлено. Втрати більшовиків – кілька вбитих, захоплено 2 кулемети, 4 автомати та харчі²⁵.

Тим часом повстанці й далі чекали нападу на Майдан. Їхні стежі прочисували ліс, намагаючись виявити місце дислокації ворога, та продовжували контролювати дороги. Врешті 7 травня, як і передбачалося, червоні повели наступ на село. Проте вони одразу зіткнулися із сильним опором повстанців та змушені були відступити, залишивши 15 чоловік убитими та втративши 12 автоматів²⁶. За даними звіту підполковника Івана Бутковського – "Гуцула", більшовики мали 19 убитих²⁷.

Це був останній бій, у якому червоні партизани намагалися завдати нищівного удару повстанцям. Після цього вони втратили активність та бойовничий порив. Старалися не вступати в бої із відділами УПА і подальші їхні дії мали виключно грабіжницький характер. Так, один із партизанів писав у своєму щоденнику 10 травня 1944 р.: "Чималою групою пішли в село Завій, щоб зібрати продукти. Підійшовши до села, дізналися, що в селі є бандери. Вирішили зайти з другого кінця, де їх не було, напали на крайні хати, обарахолили по-бандитськи, іншого виходу не було"²⁸.

Після цього до "Різуна" прибуло командування ВО ІV "Говерля" для керівництва операцією із ліквідації червоних у Чорному лісі. Командування опрацювало план блокади Чорного лісу й розмістило згідно з

²⁴ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник. – С. 166.

²⁵ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 45.

²⁶ УПА в світлі документів... – Т. 2. – С. 52.

²⁷ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 46.

²⁸ Там само.

²⁰ УПА в світлі документів... – Т. 2. – С. 47.

²¹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 128–129.

²² Там само. – С. 45.

²³ Там само.

ним власні сили. Зокрема сотня "Дружинники" отримала завдання забезпечити відтинок оборони Мислів-Яворівка. Командир цього відділу "Черник" зі своєю охороною з'явився у Мислові і напорівся на німців, які були тоді в селі. Відстрілюючись, "Черник" відступив до сотні, що чекала край лісу. Німці зайняли все село й відрядили погоню за повстанцями. "Черник" віддав наказ наступати на село. Зав'язався бій, що тривав майже годину. Повстанці зайняли село, а німці втекли, роблячи паніку по своїх гарнізонах, що були у сусідніх селах. Втрат повстанці не мали. У селі внаслідок бойових дій згоріла одна хата²⁹.

Згідно з планом блокади сотні куреня "Скажені" – "Дружинники" (командир "Черник"), "Змії" (командир "Різун"), "Довбуш" (командир "Гамалія"), "Месники" (командир "Благий") – створили лінію оборони довжиною понад 50 км. Вона проходила по лінії Мислів-Рип'янка-Яворівка-Завій-Грабівка-Хмелівка-Глибоке-Леська-Гринівка-Новочин-Посіч-Майдан³⁰.

Сотня "Верховинці" підійшла з Гуцульщини й отримала завдання тримати оборону в околиці села Пороги й закрити вхід до Чорного лісу з гір. Таким чином з'єднання Кулагіна чисельністю 700 вояків опинилося в оточенні. Повстанські стежі постійно непокоїли ворога в лісі. То там, то тут спалахували короткі бої та перестрілки. Це стало буденним явищем. Коли вночі червоні партизани намагалися пробитися до сіл і взяти якісь харчі, спалахували нічні бої.

Так, ворог кількома великими групами вдарив на Рип'янку. Відбитий, з великими втратами, через деякий час він знову рушав в атаку, але безрезультатно. По двох годинах бою він повернувся без здобичі в ліс. Пробували червоні партизани наступати й на Мислів, але потрапили під сильний мінометний обстріл і відступили. Сили червоних з кожним

днем танули. Відчувався брак боєприпасів та харчів, партизани просили прислати літак³¹. У своїх щоденниках писали: "Хліба в нас немає ні кришки, м'ясо, хоч і є, але без хліба не втнеш... Їсти в нас майже нема чого. В яке село не підеш, там і бандьори, обов'язково треба зводити бої. Обще, з продуктами в нас справа чим даліше стає погано... З продуктами щодає погано, в яке село не підеш, там і стріляють, обще живемо надголодь"³².

"За винятком де-не-де зловленої корови, ворогові ніде не вдавалося здобути харчів. Кожний свій напад ворог оплачував кривавими втратами", – писав у звіті "Гуцул". Опинившись у тяжкому стані, Кулагін відправляє на Сколівщину до Шукаєва агентів з проханням дати їм карти місцевості, батареї для радіостанції та просить, щоб на допомогу прийшов його загін або щоб дозволили йому перейти із Чорного лісу до Майданських лісів. Агенти свого завдання не виконали – їх вчасно піймала СБ. Ними виявилися поляки з Мислова – Галена Мисловська, Казимір Мисловський та ще одна жінка³³.

Тим часом, промацуючи оборону повстанців, червоні партизани знайшли слабке місце, і один із їхніх загонів прорвався в гори. Командування ВО "Говерля" перекинуло в південну частину лісу більші сили й надійно перекрило вихід у гори.

Розвідка доносила, що 31 травня 7-ма танкова дивізія німців починає очищати ліс від партизанів. Ця акція триватиме до 6 червня.

Командир ВО "Говерля" підполковник І. Бутковський розумів, що німці скерують свою акцію не тільки проти червоних партизанів, а й проти УПА. Тому перед І. Бутковським постало завдання:

- а) не дати німцям ударити по відділах УПА;
- б) використати акцію німців для ліквідації червоних партизанів.

Знаючи тактику німців у таких акціях і знаючи, що до боїв між німцями і червоними не дійде, І. Бутковський наказав знімати відділи УПА із півночі і перекидати на південь, де очікувався можливий прорив червоних у гори³⁴.

Уранці 31 травня із сіл Мислів-Рип'янка-Завій німецькі танки розпочали наступ. Він проходив досить мляво і жодних результатів не дав. Німці не виявили червоних.

3 червня о 19.30 на лінії Грабівка-Гринівка, за 2 км від Гринівки повстанська стежа виявила червоних. На цій ділянці оборони стояла найкраща сотня – "Змії" (командир "Різун").

Стежі сотні вступили в перестрілку з ворогом. Червоні партизани

днем танули. Відчувався брак боєприпасів та харчів, партизани просили прислати літак³¹. У своїх щоденниках писали: "Хліба в нас немає ні кришки, м'ясо, хоч і є, але без хліба не втнеш... Їсти в нас майже нема чого. В яке село не підеш, там і бандьори, обов'язково треба зводити бої. Обще, з продуктами в нас справа чим даліше стає погано... З продуктами щодає погано, в яке село не підеш, там і стріляють, обще живемо надголодь"³².

"За винятком де-не-де зловленої корови, ворогові ніде не вдавалося здобути харчів. Кожний свій напад ворог оплачував кривавими втратами", – писав у звіті "Гуцул". Опинившись у тяжкому стані, Кулагін відправляє на Сколівщину до Шукаєва агентів з проханням дати їм карти місцевості, батареї для радіостанції та просить, щоб на допомогу прийшов його загін або щоб дозволили йому перейти із Чорного лісу до Майданських лісів. Агенти свого завдання не виконали – їх вчасно піймала СБ. Ними виявилися поляки з Мислова – Галена Мисловська, Казимір Мисловський та ще одна жінка³³.

Тим часом, промацуючи оборону повстанців, червоні партизани знайшли слабке місце, і один із їхніх загонів прорвався в гори. Командування ВО "Говерля" перекинуло в південну частину лісу більші сили й надійно перекрило вихід у гори.

Розвідка доносила, що 31 травня 7-ма танкова дивізія німців починає очищати ліс від партизанів. Ця акція триватиме до 6 червня.

Командир ВО "Говерля" підполковник І. Бутковський розумів, що німці скерують свою акцію не тільки проти червоних партизанів, а й проти УПА. Тому перед І. Бутковським постало завдання:

- а) не дати німцям ударити по відділах УПА;
- б) використати акцію німців для ліквідації червоних партизанів.

Знаючи тактику німців у таких акціях і знаючи, що до боїв між німцями і червоними не дійде, І. Бутковський наказав знімати відділи УПА із півночі і перекидати на південь, де очікувався можливий прорив червоних у гори³⁴.

Уранці 31 травня із сіл Мислів-Рип'янка-Завій німецькі танки розпочали наступ. Він проходив досить мляво і жодних результатів не дав. Німці не виявили червоних.

3 червня о 19.30 на лінії Грабівка-Гринівка, за 2 км від Гринівки повстанська стежа виявила червоних. На цій ділянці оборони стояла найкраща сотня – "Змії" (командир "Різун").

Стежі сотні вступили в перестрілку з ворогом. Червоні партизани

³¹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 47.

³² Там само.

³³ Там само. – С. 48.

³⁴ Там само. – С. 49.

цілим загоном пішли на прорив, але скоро зупинилися перед лісовою дорогою, за якою були позиції сотні. Червоні ніяк не могли її подолати і кидалися в атаку за атакою, не шкодуючи набоїв.

І. Бутковський пише: "З добре розбудованих становищ у глибокім рові вздовж дороги відділ відбивав скажені атаки противника. Його спроби дістатися через дороги до наших позицій ліквідовано ручними гранатами, а навіть пістолями. Тільки завдяки холонокровності загартованих у боях старшин та стрільців цього відділу червоним ніяк не вдалося форсувати переходу через дорогу. Туман диму вкрив поле бою та в'їдався в очі. Важкі гранатомети, що з огляду на малу віддаль, яка ділила противників одних від одних, мусили бути прецизно наставлені. Перевіривши їхню цільність, згодом засипали ворога. На наслідки цієї зброї не треба було довго чекати. "Ребята спасайтесь, хто куда. Тяжоліє міноміоти бють!" – заревів хтось заляканим голосом у ворожій лаві. Подана у формі команди паніка зробила своє. Повторяти цього не треба було, бо "ребята" і так вже тікали хто куди. Справні гранатометники на відповідний наказ вслід за втікаючим ворогом обклали важкими стрільними цілий район"³⁵.

Сотня "Змії" рушила за ворогом, але довго його не переслідувала. Цьому завадила гроза та ніч. Червоні партизани залишили на полі бою 22 убитих, 9 ППП, один важкий кулемет і 4 легкі, кілька тисяч патронів, таборове майно, архів і 70 коней. Втрати сотні – один важкопоранений, який вночі помер³⁶.

Розпочалася гроза. "Різун" наказав підвідділи сотні зібрати в селі, а на дорогах залишити тільки стежі. Скориставшись цим, червоні партизани йшли на південь. За цим загоном йшла погоня і ввечері наздогнала його. У перестрілці загинув один стрілець. Більші сили повстанців вже не могли догнати ворога і обмежилися тим, що обстріляли його із мінометів. Пошукові групи вирушили й на північ на розшуки недобитків, що втекли вчора з поля бою. Цього дня, 4 червня, німці перекинули свої війська на південь і зайняли шлях Росільна – Красна. 5 червня німцям вдалося оточити загін червоних коло Слободи Небилівської. Частина червоних прорвалася на захід і пішла на Сколівщину, а друга дрібними групами повернулася у Чорний ліс³⁷. Розвідка упівчила тут виявила 10 трупів червоних партизанів. 6 червня німці припинили свою акцію і повернулися до Станислава.

Сотня "Верховинці" по відступі німців негайно приступила до виконання свого завдання. Недобитки червоних ніяк не могли пробитися в гори і майже щодня їхні групи потрапляли до рук "Верховинців". Пар-

тизани куреня "Скажені" прочісували Чорний ліс. Ворог був повністю деморалізований. Голодні недобитки по 15–20 осіб приходили в села й самі здавалися. 11 червня в Грабівці розпочалося військове Свято Героїв з похороном чотирьох полеглих стрільців та хорунжого "Мороза". Сюди також прийшло багато народу із довколишніх сіл. Курінь відпочивав після боїв, поповнював свої ряди та реорганізувався. Проводилися курси з використання важкої зброї та курси для окремих саперних відділів.

27 червня у Чорний ліс прибув командир групи "Захід" Василь Сидор – "Шелест" на нараду. На ній розглядалися питання охорони населення від німецьких грабунків та план остаточної ліквідації червоних партизан у карпатській смузі.

Для виконання цих завдань у рейд на Сколівщину 30 червня мав вирушати курінь "Скажені" у складі сотень "Змії" (командир "Яструб"), "Месники" (командир "Благий"). Сотня "Дружинники" (командир "Черник") відходила з куренем у Майданські ліси, але там не мала залишатися. Вона отримала завдання йти на Лемківщину і там захищати українські села від поляків. Сотня "Довбуш" (командир "Гамалія") залишалася в Чорному лісі.

До цього рейду курінь готувався дуже старанно. Ветеран сотні "Месники" В. Савчин згадує: "У селах Грабівці, Глибокому, Хмелівці, Лесівці, Гринівці, Посічі та інших працювали шевські і кравецькі майстерні, які шили чоботи, військові мундири, білизну, мазепинки. Одночасно направляли ношене взуття і мундири. Господарський підрозділ заготував продукти харчування, а також казани для польових кухонь. Всі вояки... приводили себе до порядку: підстригалися, купалися в табірній лазні або в Лукві. Стрільці і старшини проходили медичний огляд. Хворих відправляли до шпиталю"³⁸.

1 липня 1944 року курінь у складі трьох сотень із села Грабівка вирушив у рейд. Колона куреня розтяглася майже на 10 кілометрів, а в обозі було 25 возів із спорядженням³⁹. Маршрут куреня пролягав через села Грабівка, Ценява, Лоп'яна, Велдіж (Шевченкове), Кальну, Слободу Болахівську, Брязу (Козаківку), Кам'янку. По дорозі, зупиняючись у селах, курінь проводив мітинги. У Перегінську на мітингу були присутні понад 8000 осіб. 50 осіб вирішили вступити в УПА і тут же ж влилися до куреня⁴⁰.

У селі Максимівка тодішнього Вигодського району повстанець Володимир Тустуляк, який був родом із цього села, провів тут мітинг. Односельчани згадують: "Повстанці йшли десь дві години. Володимир тоді приїхав на чорному коні, весь обвитий патронними лентами. Заїздив

³⁵ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 49–50.

³⁶ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 50.

³⁷ Там само. – С. 8.

³⁸ Рани. Спецвипуск газети "Галичина". – 1997. – 12 квітня.

³⁹ Там само.

⁴⁰ Там само.

до батьків. Виступав перед селянами і казав, що визволять Україну і всім буде добре жити.⁴¹ По селах і містечках з'явилися чутки, що через фронт прорвалися 15 тисяч більшовиків і йдуть на Захід⁴².

Німці цим сильно занепокоїлися. З Рожнятова втекли мадяри. Але невдовзі вони зорієнтувалися в ситуації й почали блокувати шлях повстанцям по лінії Синевідське–Рожанка.

6 липня розвідники на чолі з Михайлом Штурмаком – "Круком" (родом із Церківни Долинського району) у селі Кам'янка зробили засідку на гітлерівців і розгромили три авта з солдатами та захопили в полон офіцера, 3 кулемети, кільканадцять гвинтівок, патрони⁴³. "Різун" допитав полоненого й дізнався, що німці готують наступ на села Брязу, Слободу Болахівську, Липу, Лужки, Кам'янку.⁴⁴ Також розвідка повідомила, що німці концентрують свої сили у Болехові, Долині, Вигоді та готують собі квартири в Мізуні і Велдіжі (Шевченковому)⁴⁵.

Відбулася нарада командного складу куренів за участю командира ВО "Говерля" Івана Бутковського – "Гуцула". На цій нараді вирішили вступити в бій з ворогом. Для виконання завдання, що стояло перед "Скаженими", 7 липня на Сколівщину вирушає сотня "Дружинники" (командир "Черник").

Загалом німцям протистояли такі сили повстанців: курінь "Скажені" (командир "Різун") у складі двох сотень: "Змії" (командир "Яструб") і "Месники" (командир "Благий"), підстаршинська школа "Беркути" (командир "Чмелик"), старшинська школа "Олені" (командир "Поль"); курінь "Промінь" (командир "Козак")⁴⁶ у складі трьох сотень: "Заграва" (командир "Ромко")⁴⁷, "Журавлі" (командир "Журавель")⁴⁸ і "Гайдамаки" (командир "Ясмін")⁴⁹. Тут також був військовий шпиталь із 40 пораненими⁵⁰, зброярські верстати, школа Юнацтва ОУН, 2 курси радистів, курс медсестер, нові кандидати на курс старшинської школи⁵¹.

За ніч німці підтягнули свої сили з Болехова через Тисів і Поляницю. 8 липня 1944 року о 5 годині ранку вони атакували позиції куреня "Скажені" зі сходу. Курінь оборонявся у селі Кам'янка. Учасник цих подій, ветеран куреня "Скажені" В. Савчин згадує: "Ми зустріли їх

ураганним вогнем з усіх видів зброї з добре обладнаних та замаскованих позицій. Жорстокий бій тривав більше шести годин. Не зламавши наш опір, німці відступили, втративши понад 150 солдатів. Наші втрати – семеро пораниених і п'ятеро вбитих"⁵². Німці відступили і, зайнявши позиції, почали вичікувати. Скоро стало зрозуміло, чого вони чекають. Близько 7-ї години зі Скольного на Кам'янку рушили колони мадярів чисельністю до полку⁵³.

Використовуючи відпочинок, повстанці розвантажили обоз і перейшли на вершини гір Лопата та Мататів. На попередніх позиціях залишилися тільки застави. Весь курінь зайняв старі австро-угорські позиції оборонної лінії "Арпад".

Командир "Різун" вдало розмістив своїх стрільців. Перша чота сотні "Змії" (командир "Яструб") з мінометом зайняла правий схил Лопати, друга чота (командир булавний "Славко") зайняла середину підніжжя вершини й обладнала позиції для станкового кулемета. Третя чота 1-ї сотні (командир булавний "Чорнота") оборонялася на лівому крилі сотні і охороняла підступи з боку Скольного. Перша чота сотні "Месники" (командир булавний "Олег") зайняла оборону зі станковим кулеметом та мінометом біля підніжжя Лопати. Друга чота (командир булавний "Вершник") стояла на заставі в околицях села Кам'янка, а 3-тя чота (командир булавний "Буйтур") охороняла підступи з напрямку Брези і Сукіль. Повстанці близько підпустили противника, а потім з середини гори відкрили з усіх видів зброї вогонь. Хто залишився живий чи був легко ранений, втікав стрімголов вниз"⁵⁴.

Мадяри не встигли розгорнутися з похідної колони в лаву, як їх зустрів мінометний та кулеметний вогонь повстанців. Мадяри кинулися назад, викликаючи цим паніку серед німців. У цій ситуації спрацювала домовленість між УПА та угорською армією. Командування полку обіцяло повстанцям тікати, як тільки їх буде обстріляно⁵⁵.

Тепер німці попробували наступати із сіл Либохора і Гребенів. Але й цей наступ не мав успіху. Зазнавши втрат, німці відступили й почали зосереджуватися на поляні біля підніжжя г. Лопати. Десь о годині 19–20-й на допомогу різунівцям прийшли добровольці зі старшинської школи "Олені" і підстаршинської школи "Беркути", чисельністю до 140 осіб.

"Різун" із курсантів створив ударну групу чисельністю 100 стрільців, озброїв їх автоматами, кулеметами і мінометами, та під командуванням

⁵² Рани. Спецвипуск газети "Галичина". – 1997. – 12 квітня.

⁵³ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 54.

⁵⁴ Новий Час. – 1997. – №27. – С. 4.

⁵⁵ Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. – С. 43.

⁴¹ Спогади Василя Савчина, стрільця куреня "Скажені" // Рукопис спогадів зберігається в домашньому архіві Руслана Забілого.

⁴² Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 37.

⁴³ УПА в світлі документів... – С. 60.

⁴⁴ Новий час. – 1997. – №27. – С. 4.

⁴⁵ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 54.

⁴⁶ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник. – С. 42.

⁴⁷ Там само. – С. 79.

⁴⁸ Там само. – С. 34.

⁴⁹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 7.

⁵⁰ Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. – С. 41.

⁵¹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 57.

сотенного Михайла Галя – "Коника" наказав зайти німцям в тил і вдарити по них раптово з флангів і тилу⁵⁶.

На самій Лопаті після бою відпочивали підвідділи "Месників" та "Зміїв". Німці підповзли до позицій повстанців на горі та спробували захопити застави. Це їм не вдалося. Їх виявив один із повстанців і відкрив вогонь. Німці, зім'явши застави, кинулися в атаку. Зав'язався рукопашний бій, у якому повстанці вийшли переможцями. Ворог у паніці втік з гори, залишивши 50 убитих, десятки поранених та зброю. Повстанці втратили 3 убитими і 7 пораненими⁵⁷.

У цей момент штурмова група вдарила по скупченню німців під горою. Їх підтримали три мінометні батареї з г. Лопати. "Серед німців почався переполох. Вони повзали по землі, шукаючи порятунку і, не знайшовши його, падали мертвими. "Різун" керував боєм з гори і хвалив хлопців-штурмовиків та артилеристів за вмілі дії", – згадує В. Савчин.

Завдяки вмінню мінометників, колишніх солдат Червоної армії, німці втратили понад 250 убитими. Стрільці із штурмової групи забрали багато зброї та спорядження і повернулися до табору. Німці більше не наступали.

Цього дня бої скінчилися. Курінь "Скажені" залишив свої позиції і пішов на ночівлю у табір "Беркутів" та "Оленів". Інші відділи зайняли довколишні села і гори й стояли заставами⁵⁸. Всю ніч працювала повстанська розвідка. Вона з'ясувала точне розташування гітлерівців та їхні сили.

Станом на 9 липня повстанські сили було розташовано так:
із Заходу – гора Магура–с. Либохора–г. Магура, верхи над селами Сукіль, Бряза, Тисів;
з Півночі – села Церківна–Слобода Болехівська–Розтічки–Кальна–Кропивник;
зі Сходу – села Мізунь–Солотвина Мізунська.

Ділянку оборони з півдня контролювали сильні стежі. З'ясувалося, що німці кинули проти повстанців кілька дивізій. Одна з них зайняла Рожанку, Тухлю, Зелем'янку, Гребенів, Кам'янку, Сукіль, Брязу, Тисів, Болехів, г. Лопату і Матагів. Друга дивізія зайняла Долину, Вигоду, Велдіж (Шевченкове).

Командування повстанськими силами вирішило, "уникаючи затяжних боїв, бити ворога із засідки, переривати постачання та зв'язки, плановим маневруванням після удару дезорієнтувати у власному положенні"⁵⁹.

Цього дня німці почали розшуки повстанців, але то тут, то там потрапляли в засідки. Тільки ввечері, о 18.30, у бій вступила сотня "Коника" із старшинської школи "Олені". Німці виявили табір школи й атакували його, проте не здобули. Натомість курсанти захопили 2 кулемети, гвинтівки, гранати, патрони⁶⁰.

Вночі курінь "Скажені" рушив виконувати своє завдання у Майданських лісах. Тут на нього чекали бої з півторатисячним з'єднанням Шукаєва. У боях на г. Лопаті курінь втратив 11 стрільців убитими та 19 пораненими⁶¹.

10 липня повстанці діяли згідно з обраною тактикою. Німці в кількох місцях потрапили в засідки. Кульмінацією сутичок цього дня стала засідка підвідділів сотні "Заграва" між Полянницею і Тисовом. Німці мали вбитих, спалено кілька вантажівок⁶².

Було вирішено передислокувати старшинську школу "Олені" в табори куреня "Промінь". У цьому була необхідність, оскільки німці підтягнули артилерію, з'явилися літаки. Була очевидною загроза обстрілу табору.

До кінця дня під ударами повстанців із засідок німці залишили села Брезу, Кам'янку, Сукіль. Ввечері відбулася нарада командирів усіх відділів. Було вирішено тактики не змінювати. Звернувши увагу на великий рух у східному напрямі (Долина, Вигода, Велдіж), командири відділи перегрупували і більші сили зосередили саме в східному секторі оборони. 11 серпня у селах Мізунь Старий та Солотвина Мізунська німці окопали артилерію. Також наказали селянам лагодити мости на шляху Кропивник–Кальна.⁶³ Наступного дня з Долини прибула нова німецька дивізія. Дії її звелися тільки до обстрілу із гармат залишеного повстанцями табору старшинської школи "Олені" та шпиталю. Дерев'яні будівлі табору згоріли дотла⁶⁴. До обстрілу лісу та табору старшинської школи "Олені" зводилися дії німців і 13 липня. Але школа "Олені" продовжила свою роботу, оскільки 15 липня курсанти мали скласти іспити.

15 липня прорвалася на схід сотня "Журавлі" і відійшла у свої терени. Готувалася до відходу сотня "Заграва"⁶⁵. 14 липня дві німецькі дивізії залишили села і відступили на Болехів, а 16 липня третя дивізія повернулася в Долину. Цими днями на німців, що знаходилися на марші, повстанці влаштували ще одну засідку між Брязою і Тисовом⁶⁶.

⁶⁰ УПА в світлі документів... – С. 60.

⁶¹ Рани. Спецвипуск газети "Галичина". – 1997. – 12 квітня.

⁶² Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 56.

⁶³ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 57.

⁶⁴ Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. – С. 43.

⁶⁵ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 58.

⁶⁶ Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. – С. 43.

Німці вкотре вже не добилися жодних позитивних результатів у боротьбі з УПА. Їхнє безсилля було очевидним. Здеморалізовані "солдати нарікали на своє командування, що їх сюди послало, та заявили, що якщо їм пощастить вийти ціло з того положення, то вже ніяка сила не вижене їх другим раз у гори проти партизан" – писав у звіті Іван Бутковський – "Гуцул"⁶⁷.

Один німецький офіцер розповідав: "Я перейшов французьку та східну кампанію, аж тепер під кінець війни доведеться загинути в цих горах у боях з УПА"⁶⁸. Нічого дивного в таких твердженнях немає, адже вермахт не був готовий до ведення партизанської війни.

За різними джерелами, втрати німців за час описаних боїв різні. "Гуцул" у звіті подає близько 200 вбитих і поранених⁶⁹. П. Мірчук пише, що втрати німців "були величезні", а "частини УПА втратили ледве кілька десятків бійців вбитими і пораненими"⁷⁰. За підрахунками В. Савчина, втрати німців – понад 450 солдатів і офіцерів⁷¹. Такими були результати останніх великих боїв УПА із німецькими військами 6-16 липня 1944 р.

11 липня 1944 року сотня "Дружинники" з куреня Василя Андрусяка – "Різуна", виконуючи своє завдання, в околиці Тухлі розгромила якийсь загін червоних партизанів, чисельністю близько 80 осіб. При цьому загинув 1 стрілець із сотні⁷².

Сотня "Месники", рейдуючи після боїв на Долинщині по Сколівських теренах, нищила всіх окупантів без винятку. Так, 24 липня "Месники" здійснили акцію на румунський табір. Охорона табору із 70 солдатів після короткого бою здалася. Було вбито 6 охоронців та 8 поранено. Сотня мала трьох стрільців легко поранених, захопила багаті трофеї⁷³.

Зібравши весь курінь, який діяв окремими сотнями, В. Андрусяк провів наступ на скупчення червоних партизанів у районі сіл Росохач–Завадка–Риків. Це був остаточний удар по червоних партизанах у межах групи УПА–Захід. Недобитки з'єднання Шукаєва, залишивши зброю і табір, втекли в Турківщину⁷⁴. Таким чином, повстанці виконали своє завдання з очищення лісових масивів Карпат від червоних партизан і могли готуватися до переходу фронту.

У прифронтовій смузі в Карпатах у серпні 1944 року скупчилося чимало відділів УПА та теренових боївків. У Сколівщину підійшла сотня "Опришки".

⁶⁷ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 57.

⁶⁸ Там само.

⁶⁹ Там само. – С. 58.

⁷⁰ Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. – С. 41.

⁷¹ Рани. Спецвипуск газети "Галичина". – 1997. – 12 квітня.

⁷² УПА в світлі документів... – С. 60.

⁷³ Савчин В. Як ми взяли в полон німецького генерала // Слово Народу. – 1997. – 6 вересня.

⁷⁴ Шанковський Л. Українська Повстанча Армія. – С. 695.

На початку вересня до сіл Нижня і Верхня Рожанка прибула старшинська школа "Олені"⁷⁵. Тут також перебував курінь "Скажені" та рейдуючі з Лемківщини курені "Лемківщина–Захід" (командир "Рен") і "Лютий" (командир "Євген"). В горах перебували командир ВО 5 "Маківка" Іван Белейлович – "Дзвінчук" з охороною⁷⁶, командир "Лицар" та інші.

"Різун" шукав зручного місця для переходу фронту. Це було нелегкою справою. Доходило до постійних боїв з німцями, мадярами, росіянами. Василь Савчин згадує, що у серпні 1944 року "Скажені" мали великий бій на річці Стрий. Тоді було вбито 15 ворожих солдатів і 25 взято в полон⁷⁷. Тоді ж сотня "Месники" (командир Олекса Химінець – "Благий") захопила в полон німецького генерала, з яким чотовий "Вершник" і зброяр "Дир" проводили переговори. В результаті полоненого обміняли на трофейну радянську зброю. Перейшовши вдало фронт, В. Андрусяк повернувся до Чорного лісу і продовжував активно діяти в нових умовах, ведучи численні бої протягом осені з військами НКВД. Розлючені більшовики не могли пробачити повстанцям того, що вони напали на районний центр Лисець у жовтні 1944 року і 14 жовтня розпочали великі облави на Чорний ліс. Тривали вони п'ять днів. Під час цієї акції розбито щойно сформований на базі сотні "Довбуш" курінь (командир Іван Гонта – "Гамалія"). Рештки відділу до "Різуна" привів "Пиріг". Їх було об'єднано в сотню "Чорні Чорти" й включено до складу "Скажених".

"Різун", зібравши разом всі чорноліські відділи, вдало маневрував, уникаючи боїв з чисельно переважаючим ворогом. Йому вдалося вивести повстанців із заблокованого лісу без значних втрат. Талановитий повстанський командир вкотре вже використав блискучу партизанську тактику, вийшов зі складної ситуації переможцем.

Після прориву з блокади "Різун" з підвідділами своїх сотень постійно влаштував засідки на енкаведистів, турбував їх, не даючи їм спокою, тримав у напрузі. Як наслідок, у восьми раптових, коротких боях повстанці втратили вбитими 9 стрільців, а більшовики за весь період облав та блокади – близько 200⁷⁸. На початку грудня 1944 року "Скажені" пішли в рейд по Богородчанщині через Майданські ліси, де відбили наступ енкаведистів, яких підтримували літаки⁷⁹. 20 грудня сотня "Змії" зробила акцію на місто Товмач, звільнивши 45 в'язнів із тюрми. Повстанці тоді знищили тюрму, приміщення міліції та вбили близько 60 більшовиків⁸⁰.

⁷⁵ Літопис Червоної Калини – 1992. – №8–9. – С. 29.

⁷⁶ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 73.

⁷⁷ Савчин В. Як ми взяли в полон німецького генерала // Слово Народу. – 1997. – 6 вересня.

⁷⁸ УПА в світлі документів... – С. 84.

⁷⁹ Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 3. – С. 238.

⁸⁰ УПА в світлі документів... – С. 85.

З приходом нового 1945 року, перед Різдом, 6 січня, різунівці о 10-й годині вечора несподівано напали на енкаведистів у с. Грабівка, загальна кількість яких нараховувала до 350 вояків. Бій тривав усю ніч до 3 години ранку 7 січня. У бою енкаведисти втратили 120 вбитими, а ті, що залишилися живі, втікали в білизні аж до Калуша⁸¹.

Після бою "Різун" відправив курінь у с. Рибне на відпочинок, але сам у випадковій сутичці із ворогом був важко поранений. Командування куренем перебрав один із найкращих сотенних Павло Вацик – "Прут"⁸².

18 січня курені "Скажені" та "Месники" розквартирувалися в селі Глибоке. Наступного дня енкаведисти пішли в наступ на відділи із сіл Салджава і Росільна. На допомогу їм поспішали гарнізони із Богородчан, Лисця, Солотвина, Надвірної, при підтримці 8 літаків. У цілоденному бою більшовики мали 320 вбитих, а повстанці 17 загиблих і 11 поранених та збили один літак. Новий командир куреня командував відділом не гірше прославленого "Різун". Він вже 22 січня пішов у рейд по Прикарпаттю через Галицький, Калуський, Долинський райони і повернувся в Чорний ліс. Правда, напередодні рейду 21 січня сотня "Залізни" зазнала болючої втрати. В бою в селі Посіг впав смертю героя її командир "Бойко" та ще троє стрільців⁸³.

Повернувшись з рейду, після короткого відпочинку, "Прут", зберігаючи високу боєздатність відділу, пішов у наступний рейд в Коломийщину⁸⁴. Тут населення жило в "повстанській республіці" – терені, цілком контрольованому повстанцями, де ще не було більшовиків. У зимові місяці 1945 року енкаведисти вирішили знищити "республіку" гордих гуцулів. На Коломийщині розгорілися тяжкі бої. 20 січня сотня "Березівська" (командир "Юрко") з куреня "Карпатський" влаштувала засідку на більшовиків вздовж шляху Космач–Яблунів. У зону вогню березівців втягнулася колона з 9-ти вантажівок, вщерть набитих енкаведистами. Від несподіваного удару загинуло 100 більшовиків, 5 вантажівок залишилися горіти на шляху. Сотня мала трьох убитих і кілька поранених⁸⁵. Тоді ж сотня "Трембіта" теж зробила засідку на шляху Прокурава–Космач. За кілька годин бою більшовики залишили на місці засідки 38 убитих, а повстанці втратили 2-х стрільців убитими⁸⁶.

Через кілька днів привів свій курінь "Прут" і об'єднався для спільних дій з куренями "Гайдамаки" та "Карпатський" – всього 10 со-

тень чисельністю 1200 старшин і стрільців⁸⁷. На цей час гуцули з куренів, що проходили перевишкіл, висадили в повітря 6 мостів на шляху до Коломиї⁸⁸.

Для ліквідації куренів НКВД спланувало операцію за участю 31, 33, 87 прикордонних загонів і батальйону 256 полку НКВД. Приблизно 30 січня 12 вантажівок із командиром полку Дергачовим потрапили в засідку, влаштовану "Скаженими" та одним з місцевих куренів. Дергачов і штаб батальйону, що їхали броневаномобілем, загинули разом з трьома сотнями солдатів. Зі свого боку повстанці мали 12 стрільців убитих і 18 поранених⁸⁹. Тоді ж енкаведисти наступали на с. Космач з Яблунова, Мели, Поляниці, Прокурави, Річки і Жаб'яго. О шостій годині ранку розпочалися бої, які тривали кілька днів то згасаючи, то розгораючись з новою силою. На початку лютого 1945 року курінь повернувся на свої бази із Гуцульщини.

Станом на лютий-березень 1945 року курінь "Скажені" дуже зріс чисельно. До його складу входили сотні "Змії", "Заведії", "Чорні Чорти", "Стріла", "Лебеді", "Сірі". Він провів чимало боїв та безліч дрібних сутичок. Це була взірцева бойова одиниця, загартована в рейдах і боях, найбільш боєздатна. Курінь був пострахом для ворога. Постійно переслідуваний, він ще більше популяризував боротьбу УПА на Прикарпатті завдяки стрілецтву, відважному й готовому на самопожертву, й талановитим командирам.

У березні 1945 року курінь розформовують. На його базі створюються два курені "Підкарпатський" та "Дзвони", які продовжували боротьбу ще два роки. Із створенням цих куренів закінчується славна історія "Скажених" як окремої бойової одиниці УПА. Проте вона не закінчилася для сотень його вояків, які ще протягом кількох років продовжували завзяту боротьбу проти окупантів. У цій боротьбі багато їх полягло героями, серед них і курінний Василь Андрусак – "Різун". Славний командир загинув 24 лютого 1946 року в бою з рейдовою групою 215 стрілецького полку ВВ НКВД⁹⁰. Оцінюючи його заслуги перед українською нацією, УГВР посмертно нагородила його найвищою повстанською нагородою – Золотим хрестом бойової заслуги першого класу й підвищила до звання полковника.

⁸¹ Там само. – С. 88.

⁸² Літопис Української Повстанської Армії. – Т. 19. – С. 86.

⁸³ Там само.

⁸⁴ Там само. – С. 87.

⁸⁵ УПА в світлі документів... – С. 84.

⁸⁶ Там само. – С. 89.

⁸⁷ Дужий П. // Новий час. – 1997. – 11 жовтня

⁸⁸ Мірчук П. Українська Повстанська Армія. 1942–1952. – С. 94.

⁸⁹ Дужий П. // Новий час. – 1997. – 11 жовтня.

⁹⁰ Содоль П. Українська Повстанча Армія. 1943–1949. Довідник. – С. 64.